

ÈGARA. GRAFIA QUE CORRESPON A LA PRONÚNCIA CORRECTA DEL NOM DE L'ANTIC MUNICIPI FLAVI

Per Pere Puig i Ustrell

Testimonis d'Ègara a la documentació antiga i medieval

Els testimonis documentals més antics del nom *EGARA* són dues inscripcions llatines conservades en sengles pedestals de pedra calcària encastats als murs interiors de l'església de Santa Maria de Terrassa. Un d'ells, una dedicatòria a l'emperador Antoni Pius, ens presenta la lectura *M(unicipium) F(lauium) EGARA*, i és datable a finals de l'any 139 de la nostra era. L'altre, dedicat a un duumvir del municipi egarense, ens permet de llegir *II VIR(o) EGARA*, i és datable entre els anys 120 i 140. Tots dos testimonis són de gran valor perquè permeten garantir la grafia antiga del nom des del segle II.

Anteriorment a aquests dos documents epigràfics llatins, el nom *Egara* devia designar ja un nucli de població, per bé que encara no es pot assegurar el seu emplaçament exacte i les seves característiques, segons ens ensenya la historiografia sobre aquest tema. D'aquesta època pre-romana, certs investigadors n'han presentat algunes monedes que anomenen «ibèriques», amb llegendes on possiblement apareix el nostre topònim. En aquest camp numismàtic i sobre la base de les llengües de l'època ibèrica, caldria una nova recerca, que ben probablement ens portaria dades interessants sobre la realitat antiga d'*Egara* i la naturalesa d'aquest topònim.

Una altra possible aparició escrita del nostre topònim a l'antiguitat la trobem en un geògraf, Claudi Ptolemeu. El recensió-nista de l'obra d'aquest geògraf, a l'edició que citem, identifica Ègara en el nom de la *pólis Erāga*, grafia que recollí a 4 dels 38 còdexs que collacionà del text de Ptolemeu. Tots els altres còdexs presenten la grafia *Er̄ga*, que l'editor considerà forma *deterior*, probablement perquè li semblà més allunyada del nom autèntic *Egara*. Per aquesta identificació, l'editor Charles Müller remet a Emil Hübner, a qui atribueix una visita a les esglésies egarenses. De fet, el mateix editor reconeix la discordança entre la situació geogràfica presentada pels manuscrits de l'obra de Ptolemeu, i la situació real més probable: els textos manuscrits, segons remarca Müller, difereixen, a més, entre ells en la localització dels llocs sobre les coordenades, i són coneguts els desplaçaments i les contradiccions en què incorren les dades del geògraf clàssic en altres casos de llocs identificats.

És per això que ens sembla poc justificada la identificació del nostre lloc amb el nom *Ègosa*, almenys si es fonamenta en la situació geogràfica que ens consta per Ptolemeu. Tanmateix, la historiografia més recent ha recollit, potser perquè conté una argumentació ben desenvolupada, el criteri de Josep Soler i Palet. Com veurem més endavant, el nom *Egara* té una tradició tan sòlida a la documentació conservada a partir del segle X, que no ens pot fer dubtar sobre l'autenticitat de la forma *Egara*, confirmada perfectament, com hem vist, pels testimonis epigràfics del segle II. El testimoni de Ptolemeu és isolat i transmès per una llarga tradició de còpies antigues, medievals i modernes del text. La identificació amb *Egosa* feta per Soler i Palet té un valor relatiu, i en tot cas hipotètic, i l'opinió d'aquest historiador terrassenc, que «*Egosa*... seria el resultat de la llatinització del topònim ibèric» té poc fonament si tenim presents tan sols els dos testimonis epigràfics llatins que hem citat, els quals són ben autèntics.

A part aquest passatge de Ptolemeu, única possible referència a Ègara que s'ha trobat en les textos geogràfics clàssics, hem de fer referència als nombrosos còdexs medievals llatins que ens han transmès les actes dels concilis de l'església catòlica celebrats durant l'existència del bisbat d'Ègara, als quals assistiren diversos prelatos d'aquesta diòcesi. Hem consultat una gran part de la historiografia més important referent als concilis celebrats durant el regne visigòtic, i comprovem que les fonts manuscrites medievals conservades són còpies de còdexs anteriors, fetes en escriptura visigòtica la major part, i en escriptoris no catalans, i rarament es remunten abans del segle X. Sinòpticament, el nos-

tre topònim apareix a les col·leccions conciliars publicades des del segle XVI, amb les formes següents:

sanctae ecclesiae Egarensis episcopus
episcopus ecclesiae catholicae Egarensis
Egarensis episcopus
Egarensis sedis episcopus
Egarensis ecclesiae episcopus

A part alguna variant gràfica que presenten alguns còdexs esporàdicament, la forma *Egarensis* s'imposa en aquesta tradició com a correcta, i és efectivament la derivació adjectivada normal per al nostre topònim.

Una importància especial té la tradició de l'acta del concili celebrat a Ègara l'any 615. Aquesta acta només ens l'ha transmesa un dels còdexs visigòtics de què hem parlat: l'anomenat *Aemilianensis*, escrit l'any 992 per Velasc i el seu deixeble Sisebut. L'acta comença: *In nomine Domini Iesu Christi, sub die idibus ianuarias anno feliciter tertio regno gloriosissimi domini nostri Sisibuti regis, convenientes in unum episcopi provincie Terraconensis in locum Egara...* Segons això a principis del segle VII l'antic *Municipium Flauium Egara* ens apareix com a *locum*, lloc, expressió que tant pot fer referència a un nucli de població, com a una zona més àmplia amb una població més o menys dispersa, segons el valor que veiem que té a la documentació medieval. Aquest testimoni sobre Ègara és potser, el més important que es conserva, posterior a les mostres epigràfiques del segle II i anterior a la documentació original conservada a partir de mitjan segle X. Encara que el text que conté l'acta conciliar sigui del segle X, tot fa pensar que ens transmet una expressió, *in locum Egara*, que és literalment fidel als textos anteriors, fins arribar a la redacció original de l'acta, l'any 615.

Menys fidels als textos originals ens semblen els manuscrits i edicions antigues que contenen la controvertida «Divisió de Vamba», distribució territorial de bisbats atribuïda a aquest rei visigot, que en realitat és un text aparegut a finals del segle XI, segons conclou l'edició crítica feta per Luis Vázquez de Parga. Aquesta edició crítica collaciona molts d'aquests manuscrits i edicions, en onze dels quals apareix el nostre bisbat, per bé que amb grafies estranyes, a les quals cal donar un valor relatiu, tant per les característiques apòcrifes del text, com per les dificultats que suposa encara la localització de la major part dels topònims que presenta el dit text com a delimitació de cada bisbat: sis textos escriuen *Exara*, tres *Exaura*, un *Erara*, i un altre *Egaro*. Ho citem com a mostra de possibles tradicions clarament desviades de la forma autèntica del topònim. Tinguem present que, a part l'apocrifitat esmentada de la «Divisió», cap dels textos que pogué col·leccionar l'autor de l'estudi crític no fou escrit en territori català, ni es conserva a cap biblioteca catalana. Més fidels semblen, òbviament, les llistes de bisbats que Vázquez de Parga confronta amb els textos de la «Divisió». En aquestes llistes, incloses en manuscrits hispànics d'origen no català, es presenten les formes següents: sis manuscrits donen la forma *Egara*, dos *Exara*, dos més *Egaro*, i un *Egare*.

Potser ens hem estés massa en aquests testimonis de fonts originàries de centres allunyats d'Ègara, ja que els donem una importància ben relativa quant a la fidelitat literal dels topònims, els quals se'ns hi presenten normalment alterats en grafies diverses. Aquestes grafies, que hem citat suara, no presenten en cap cas una tradició estable i són conseqüència de males interpretacions dels copistes; el seu valor és especialment reduït al costat dels documents autèntics que es conserven a Terrassa des del segle X. Calia, però, fer-hi referència, a fi de resumir la recerca que durant molts anys hem anat estenent a les nombroses fonts que donen testimoni d'Ègara com a bisbat.

Abans de comentar la documentació conservada a Terrassa, citarem encara una altra variant gràfica del nom apareguda en

un document del segle X que ha esdevingut un lloc comú de la historiografia catalana: es tracta de la cèlebre carta, datable l'any 970, adreçada per Cesari, abat del monestir de Santa Cecília de Montserrat, al papa Joan XIII, per la qual l'abat demanà intercessió pontifícia per aconseguir suport dels bisbes a la seva pretensió, que no prosperà, d'esdevenir metropolità de la província tarraconense, a la qual havia pertangut el bisbat d'Ègara. A la còpia conservada d'aquesta carta llegim: *...et petivi benedictionem de provincia Terrachona vel suis munificenciis, id est, Barquinona, Eugara, Yerunda, Ympurias...*¹²

Però anterior a aquesta lletra de l'abat Cesari, conservem documentació autòctona, d'Ègara i d'altres indrets del comtat de Barcelona pròpiament dit, documentació que és autèntica i ben suficient per seguir l'evolució històrica del nostre topònim, a partir de l'any 958.

A l'Arxiu Històric de Terrassa es conserva una rica col·lecció diplomàtica que prové de l'església de Sant Pere d'Ègara, avui Sant Pere de Terrassa. Aquesta col·lecció, constituïda per pergamins documentals, demostra una continuïtat en la història d'Ègara des que fou seu episcopal, i enllaça amb el darrer testimoni directe del bisbat egarense d'època visigòtica, concretament les actes del concili XVI de Toledo, any 693. L'any 958, efectivament, en el document diplomàtic més antic conservat a Terrassa, llegim: *...domum Sancti Pauli apostoli qui situs est in Egara*.¹³ El nom d'una església de «Sant Pau» no el tornarem a trobar, i el 963 trobem una expressió que ens recorda les referències de les actes conciliars: *domum Sancti Petri apostoli qui est situs in sede Egarensis*.¹⁴ Més d'un segle després, l'any 1084, trobem el primer esment de l'església de Sant Pere de d'Ègara com a parròquia: *in parrochia Sancti Petri Egara*.¹⁵

En altres documents el nom *Egara* apareix com a nom d'un lloc, situat sempre, així sí, a l'entorn de les antigues esglésies de Sant Pere. A mitjan segle XI apareix per primer cop l'església

de Santa Maria d'Ègara, al costat de Sant Pere, en unes donacions testamentàries a aquestes esglésies: *...et ad Sancti Petri Egara alio (mancoso), similiter ad opera de Sancta Maria Egara alio, ...*.¹⁶ De fet, sabem que els tres temples egarenses conservats, Sant Pere, Santa Maria i Sant Miquel, existien ja abans del segle X, segons demostren tots els estudis arqueològics fets sobre els substrats arquitectònics que s'hi han perpetuat.¹⁷

La pervivència del topònim en els segles altomedievals ens mostra una evolució gràfica amb tres estadis clars que s'imposen diacrònicament: fins al segle XI la forma és *Egara*, al segle XII s'imposa la forma *Egera*, i al segle XIII predomina la forma *Egra*. Després, desapareix de l'ús el nom, com ja veurem.

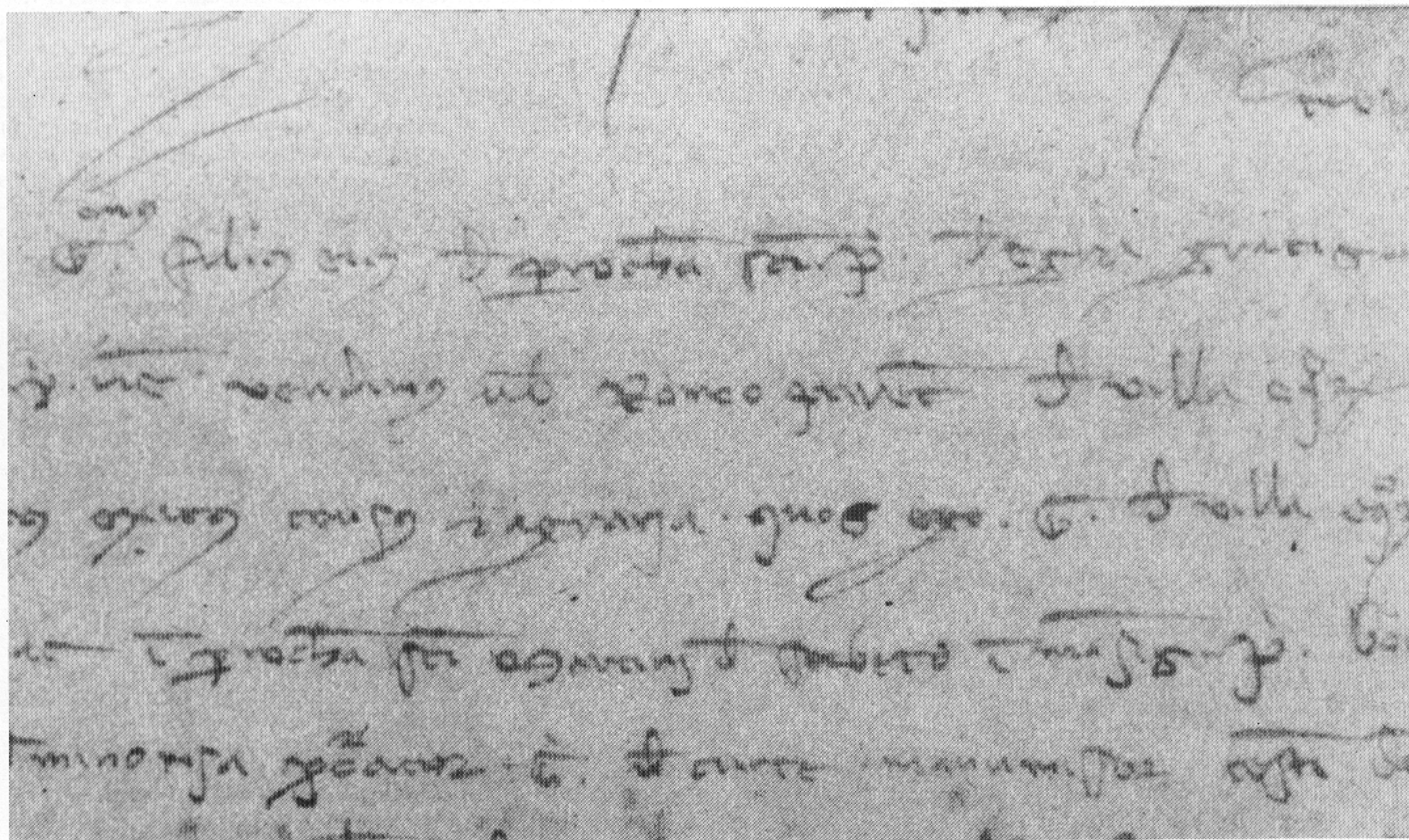
Sinòpticament les referències documentals es presenten així:

1. Grafia *Egara*.

- a) Amb el nom de les esglésies, o referit a elles:
Sancti Petri Egara, entre els anys 1005 i 1095.¹⁸
ad Sancto Petro Egara, l'any 1110.¹⁹
Sancta Maria Egara, l'any 1049.²⁰
Sancti Petri apostoli que vocant [sedis] Egara, any 1091.²¹
ad Ermemiro presbiter Egara, any 1049.²²
clericis Egara, any 1131.²³
- b) Com a nom del lloc on són les esglésies:
in Egara, anys 958 i 1005.²⁴
ad Egara, anys 1001 a 1053.²⁵
subtus Egara, anys 986 a 1038.²⁶
per Egara, anys 986 i 1040.²⁷
in torrente de Egara, any 1032.²⁸
iusta rio de Egara, any 1041.²⁹

2. Grafia *Egarensis*.

- Sancti Petri apostoli qui est situs in sede Egarensis*, any 963.³⁰

AHT Notari Pere Folquer, Capbreu 3er, 1293-94, f. 29. Hi llegim: *de parrochia Sancti Petri de Egra*.

(Foto Arxiu Històric de Terrassa).

Sancti Petri in sedis Egarensis, any 990.¹¹
Sancti Petri sede Egarensis, any 1005.¹²
Sancti Petri Egarensis, anys 1005 i 1184.¹³
Sancte Marie et Sancto Petro Egarensis, any 1115.¹⁴
Sancte Marie et Beati Petri Egarensis, any 1154.¹⁵
Sancti Petri et Sanctae Mariae Egarensis, any 1114.¹⁶
Sancte Marie Egarensis, any 1155.¹⁷
in loco Egarensis, any 1115.¹⁸

3. Grafia *Egarensis*(s).

in locum prope est de sede Egarensis ... ad domum Sancti Petri apostoli qui est in sede Egarensis, any 991.¹⁹
domum Sancti Petri apostoli sede Egarensis, any 996.²⁰
Sancti Petri apostoli, cuius ecclesia fundata est Egarensis, any 1037.²¹
a Sancti Petri Egarensis, any 1068.²²
Sancte Marie Sanctique Petri Egarenses, any 1156.²³

4. Grafia *Egarensi*.

Sancti Petri Egarensi, any 1114.²⁴
Sancte Marie Egarensi, any 1117.²⁵

5. Grafia *Egera*.

ante Egera ... in strada publica qui pergit de Egera ad ipsa turre, any [1026].²⁶
ad Sancta Maria et Sancti Petri Egera, mitjan segle XI.²⁷
torrente qui discurrit et pergit usque ad Egera, any 1091.²⁸
ad clericos Egera, any 1115.²⁹
ab Egera, any 1117.³⁰
Sancte Marie Egera ... ad clericos Egera ... ad Sancta Maria Egera, any 1120.³¹
clericis Sancte Marie Sanctique Petri de Egera, any 1131.³²
Sancti Petri de Egera, anys 1145 a 1282.³³
Sancte Marie de Egera, any 1156.³⁴
Sancta Marie et Sancti Petri de Egera, anys 1159 i 1168.³⁵
Sancti Petri Egera, anys 1232 i 1256.³⁶

6. Grafia *Egra*.

de/in parrochia Sancti Petri de Egra, anys 1172 a 1294.³⁷
de/in parrochia Sancti Petri de Egra de Terracia, anys 1287 i 1338.³⁸

La realitat d'Ègara durant els segles X al XIII

Tota aquesta documentació original dels segles X al XIII que hem presentat a l'apartat anterior, procedent principalment de l'antiga casa de sant Pere de la seu d'Ègara i del monestir de Sant Llorenç del Munt, és prou rica per a descobrir el significat del nom d'Ègara durant els darrers segles medievals en què fou, si més no a nivell d'escriptura documental, viu i en ús.

No tractarem aquí l'etimologia del nom, tema que comportaria una àmplia recerca sobre els seus antecedents pre-romans i altres aspectes, però intentarem d'aclarir el seu significat a partir de les nombroses referències documentals citades.

Així, si hem vist pels testimonis transmesos de l'antiguitat que Ègara fou un municipi en època romana imperial, i una seu episcopal a partir de mitjan segle V, veiem que al segle X consta encara als documents com a seu episcopal, encara que no hi ha notícies que fos ocupada ja per cap bisbe titular. A les referències adduïdes trobem les expressions *sedis Egara*, *sede Egarensis*, *sedis Egarensis*, *sede Egarensis*, entre els anys 963 i 1091. El mot *sedis* no torna a aparèixer passat el segle XI, però ja als segles X i XI cal considerar-ho una reminiscència de l'antiga categoria episcopal, ja que en aquests segles medievals avançats la casa *Sancti Petri apostoli, cuius ecclesia fundata est Egarensis* ja no tenia atribucions episcopals, les quals havien quedat novament incorporades al bisbat de Barcelona.³⁹ La mateixa frase *fundata est Egarensis*, del 1037, sembla indicar la condició episcopal de l'església de Sant Pere com una realitat del passat, tenint en compte la connexió íntima del nom *Egara* amb la denominació *sedis*, que palesen els documents.

La connexió del nom amb les esglésies, primer Sant Pere, i després Santa Maria (encara que aquesta, consagrada el 1113, fou designada també «Santa Maria de Terrassa»), va fer que el nom d'Ègara esdevingués quasi un simple apellatiu, un designatiu de caràcter locatiu com el de moltes altres esglésies, perquè poguessin ser distingides les que tenien la mateixa advocació. Això és ben evident almenys durant els segles XII i XIII, ja que, després de les expressions locatives *in loco Egarensis* (any 1115) i *in ipsa strada que ab Egera pergit usque ad turrem* (any 1117), el nom ja només apareix junt amb el de les esglésies.

Acaba de confirmar aquesta reducció semàntica del nom el fet que, en ser substituït per la denominació «de Terrassa» (com ja veurem, a finals del s. XIII), desapareix del tot, deixa de tenir un significat, toponímic o similar, almenys d'una manera diguem-ne oficial, i no es torna a trobar a la documentació.

La relació estreta del nom d'Ègara amb l'església de Sant Pere és ben clara a l'expressió *Sancti Petri apostoli que vocant [sedis] Egara*, però observem que el mateix document, del 1091,⁴⁰ aporta una clàusula locativa, en la qual *sedis Egara* també apareix com a autèntic topònim: *Et est hec omnia in comitatum Barchinone in terminis Terracie prope sedis Egara in locum vocitatum Paradis*. Aquest topònim s'ha d'entendre com al lloc on són les esglésies, propo de les quals, efectivament, hi ha el lloc anomenat «Paradis», que avui anomenem «Vallparadís». I així l'hem d'interpretar també en les altres expressions en què designa un lloc, als documents dels segles X i XI, independentment del que pogués haver estat Ègara com a municipi romà i com a seu episcopal, realitats de l'antiguitat encara poc conegudes.

A les expressions *presbiter Egara*, *clericis Egara*, *ad clericos Egara*, el nom significa clarament la institució eclesiàstica a què pertanyien els clergues en qüestió, és a dir, l'església de Sant Pere. El nom el traduirem en aquests casos amb la forma «d'Ègara»: és normal, a la documentació de l'època, trobar noms de lloc en funció de genitiu, però aquesta funció no quedava reflectida morfològicament, ja que el cas recte n'assumia les funcions, i tampoc no s'usava la solució vernacle mitjançant la preposició «de», tal com veiem repetidament en les formes *in comitatu Barchinone*, *in terminio Terracia*, etc.

Les formes que hem presentat amb el nom com a lloc on són les esglésies, recolzen aquesta interpretació locativa, per bé que de vegades d'una manera poc precisa, perquè el lloc apareix com a localització aproximada de béns territorials més o menys extensos. Altres cops Ègara figura com una fita de vies públiques, com als documents que presenten la forma *ad Egara*: *in ipsa via de ipso Mugale qui pergit ad Egara* (any 1001); *in strata que pergit ad Egara* (1032); *in strata de Olmatel qui pergit ad Egara* (1042); *in strata publica qui pergit ad Egara* (1053). Documents relacionats a la nota 25.

El lloc anomenat *subtus Egara* és prou clar, amb el significat «sota Ègara», amb referència a les nombroses explotacions rurals existents als torrents, aleshores corrents fluvials més regulars, que flanquegen el promontori de les esglésies. Així ho interpretà també Salvador Cardús en el seu capítol intitulat «Ègara, simple nom geogràfic».⁴¹

En altres casos, la referència locativa identifica aquests llits fluvials a través del lloc d'Ègara: *in ipso rio qui pergit per Egara* (any 986), *in torrente de Egara* (1032), *iusta rio de Egara* (1041). Documents relacionats a les notes 27, 28 i 29.

S. Cardús, com he dit, qualificà el topònim com a «simple nom geogràfic», perquè la seva argumentació buscava la demostració de la inexistència d'un «terme d'Ègara» com a territori jurisdiccional, i la pertinença del lloc d'Ègara al terme de Terrassa. Veiem però que, més que un simple nom geogràfic, el nom d'Ègara s'identificava en els nostres documents amb les esglésies, o bé es referia a l'àmbit estricte que ocupen aquestes, com és el cas

de les tres primeres formes que presentem amb la grafia *Egarensis*: en aquests casos la identificació del lloc és clara, perquè el topònim segueix i determina el mot «sedis», és a dir, la seu episcopal o conjunt de temples i edificis annexos.

En conclusió, doncs, el nom *Egara* el veiem usat a la documentació dels segles X i XI com a sinònim de *sedis Egarensis* i amb el significat de localització de l'església de Sant Pere, i la de Santa Maria a partir del 1049, en el recinte i conjunt d'edificacions que constituïren anteriorment la seu episcopal romano-visigòtica. Als segles XII i XIII, el nom experimenta, com ja veurem amb més detall, una evolució gràfica, i ja només apareix com a designatiu del nom de les esglésies. El nom d'aquestes, i especialment el de Santa Maria, va apareixent cada cop amb més freqüència amb el determinatiu *de Terracia* («de Terrassa»), i a finals del segle XIII desapareix absolutament, quedant definitivament com a denominació de les esglésies la forma *de Terracia*.

La desaparició del nom d'Ègara.

Durant el segle XIII, tant els nombrosos pergamins com els disset protocols notariais conservats a l'Arxiu Històric de Terrassa, aporten innumbrables testimonis del nom d'Ègara, per bé que amb les formes gràfiques evolucionades *Egera* i *Egra*, i exclusivament junt amb el nom de la parròquia de Sant pere. Paral·lelament, però, el nom d'aquesta parròquia va apareixent amb l'expressió *de Terracia*.²

El primer document on trobem la designació «de Terrassa» amb el nom de l'església de Sant Pere és de l'any 1155: *in parrochia Sancti Petri de Terracia*.³ A partir d'aquesta data veiem sovintegar l'expressió, però sembla que hi ha una resistència, i és difícil de saber fins a quin punt voluntària, a abandonar la denominació tradicional conservada en la forma *de Egra*, cosa clarament constatable a l'abundosa documentació notarial terrassenca del segle XIII.

Tanmateix, la persistència del nom *Egra* s'acaba de cop i volta l'any 1294. Fins a aquest any, els manuals notariais presenten l'alternança *Sancti Petri de Terracia/Sancti Petri de Egra*, però el manual de 1293-1294, tercer del notari de Terrassa Pere Folquer, és l'últim que la presenta, i el de 1294-1295, quart del mateix notari, ja només presenta la denominació *de Terracia*. A tots els protocols terrassencs apareix, en aquesta època, el nom de la parròquia de Sant Pere al voltant d'un centenar de vegades: si en els anys anteriors al 1294 apareix aproximadament tantes vegades una denominació com l'altra, a partir que el notari Folquer comença el seu quart manual, el març del 1294, la parròquia ja només serà designada *de Terracia*. A part la sèrie de protocols d'aquest notari, conservada íntegrament (de 1291 a 1324), la darrera vegada que trobem el nom d'Ègara a la documentació terrassenca i de fora és l'any 1294, amb la forma *Sancti Petri de de Egra*.⁴

Pocs anys abans d'aquesta desaparició del nom, trobem expressions ambigües, com les que hem presentat en darrer lloc a l'apartat anterior, amb la forma: *in parrochia Sancti Petri de Egra de Terracia*, que apareix el 1287 en un pergami i el 1338. Aquesta darrera data més tardana potser es pot explicar perquè es tracta d'un document estès per un notari de Barcelona. Tots dos documents són referenciats a la nota 58.

Són significatives dues referències del capbreu de 1293-1294 de Pere Folquer, el darrer, com hem vist, on apareix la forma *de Egra*: al foli 46 llegim *de parrochia Sancti Petri de Eg Terracia*, amb les lletres *Eg* titllades amb un traç travesser no gaire marcat; i al foli 77v: *de parrochia Sancti Petri de Egra Terracia*, on *Egra* és titllat i *Terracia* afegit a sobre. A aquestes dues formes semblen demostrar que el notari tenia dificultats a vèncer la inèrcia d'emprar la denominació tradicional, però tampoc no aprofundirem ara en aquest aspecte, ja que el que ens interessa ja ha quedat demostrat: l'església de Sant Pere de Terrassa, que du-

rant tot el segle XIII continua apareixent amb l'expressió *de Egra*, alternant amb *de Terracia*, és designada a partir del 1294 exclusivament *de Terracia*, i el nom *Egra*, forma evolucionada del nom *Egara*, que s'havia transmès amb el nom de l'església de Sant Pere, desapareix totalment de la documentació. No tornem a trobar el nom fins a principis del segle XVII, el 1611, a l'acta que s'aixecà amb motiu del descobriment de les relíquies de l'ara de Santa Maria, en una frase que acaba de deixar clara la nostra argumentació: *in ecclesia sive monasterio Sanctae Mariae de Terratia constructa et edificata circa et satis prope ecclesiae Sancti Petri olim de Egra, nunch vero de Tarratia*.⁵ Així doncs, Sant Pere s'anomenava en altre temps *de Egra*, però ara es diu *de Tarratia*.

La tradició del nom, des del segle XIV fins als nostres dies.

A partir que desapareix la denominació «d'Ègara» referida a la parròquia de Sant Pere de Terrassa, el nostre topònim desapareix, com hem dit, de l'ús, i sembla que també es perd la memòria d'allò que havia estat un municipi romà i un bisbat. És simptomàtica en aquest sentit la confusió que s'observa al segle XVII sobre la localització concreta del temple principal de l'antiga seu egarense.

Sembla clar, i així ho han interpretat tots els historiadors a partir de les evidències arqueològiques, que aquest temple ocupava el lloc de l'actual església romànica de Santa Maria, fet que ja es desprèn de la important acta de consagració d'aquesta església, on llegim: *ad consecrationem domus Dei in honore eiusdem genitricis Dei Marie in comitatu Barchinonensi, in terminio Terracie, iuxta ecclesiam parrochiale Sancti Petri, in loco eodem, ubi antiquitus Egarensis sedes erat constructa*.⁶

Malgrat això, cap a principis del segle XVII, Joan Arnella, prevere i arxiver de la comunitat eclesiàstica de Terrassa, interpretà que el temple episcopal estigué situat al lloc que ocupa l'església de Sant Pere, i escrivi: *...la parrochial isglesia de Sant Pera y vila de Terrassa, y com en lo antich era famosa ciutat anomenada les hores Egra y tenia la ceu a hont està ara la isglesia parrochial de Sant Pera, junt lo monastir de Santa Maria del Priorat de Terrassa...*⁷

Aquesta interpretació és òbviament errònia, i es torna a trobar en el mateix registre redactat per Joan Arnella, en una nota possiblement escrita per una altra mà, on es reproduïx una notícia sobre la consagració de l'església de Sant Pere el dia 25 de gener del 1489.⁸ La nota encapçala una reproducció de la notícia notarial en aquests termes: *Consegratio de la sglesia parroquial de Sant Pera de Tarrassa, en lo mateix lloc a hont abans estava la Ceu de Sant Pera de Egra, ciutat en lo passat. 1489*.⁹

A part l'autenticitat de l'acta de consagració de Santa Maria, més pròxima als segles antics, i d'una data, el 1113, en què el nom d'Ègara encara era vigent, on es fa constar que Santa Maria ocupa el mateix lloc de l'antiga catedral, podem dir que la confusió sembla explicable pel fet que fou l'església de Sant Pere, la que perpetuà el nom *Egara* i *sedis Egarensis* fins a tot el segle XIII, mentre que Santa Maria apareix com a nou temple pràcticament a partir de la seva consagració el 1113. Santa Maria, a més, fou designada, molt més sovint que no Sant Pere, amb el determinatiu *de Terracia*, i no tant amb el *de Egra*.

Tot això és prou clar segons que han demostrat, com he dit, els treballs arqueològics fets a les esglésies des de finals del segle XIX, però és un símptoma de la relativa pèrdua de coneixements sobre l'antiga Ègara, de la qual no es conservaven testimonis escrits a Terrassa. A principis del segle XVII, Joan Arnella hagué de recórrer ja a textos historiogràfics contemporanis (especialment Ambrosio de Morales i Francisco Diago) per a recuperar informació sobre l'antic bisbat i deixar-ne constància en el recull documental i cronístic que hem citat a la nota 67.

A partir del segle XVI el nom *Egara* el trobem en nombroses publicacions historiogràfiques, i sempre en relació amb el seu pas-sat com a municipi romà i, sobretot, com a seu episcopal, de la qual s'ha conservat poc més que els noms d'uns quants bisbes que la presidiren i signaren diverses actes conciliars, actes dels sínodes provincials i generals dels segles V, VI i VII. Ja hem parlat de la documentació medieval que ha transmès aquestes actes conciliars, i que fou la base de totes les referències al nostre bisbat contingudes en tractats d'història general, eclesiàstica o dels concilis, i d'altres obres de síntesi. J. Soler i Palet aportà una extensa bibliografia sobre el bisbat egarense,⁷⁰ que hem consultat en bona part i ampliat amb la revisió d'obres publicades posteriorment.

Entre aquesta historiografia, la més interessant i més utilitzada pels historiadors terrassencs fou recollida i comentada en un capítol sobre el priorat de Terrassa que vam publicar el 1979,⁷¹ i els autors principals, des de principis del segle XVII, són: Francisco Diago, Jeroni Pujades, Étienne Baluze, Pierre de Marca, Manuel Risco (*España Sagrada*), Jaime Villanueva, Fèlix Torres i Amat, Josep Ventalló i Vintró, Fidel Fita, Josep Soler i Palet, Fortià Solà (treball inèdit), Salvador Cardús i Josep M. Martí i Bonet.

La major part de la historiografia sobre Ègara és en llatí i en astellà amb alguns títols en català, francès o italià. El nom hi pareix sempre, unànimament, amb la forma *Egara* i no existeix cap referència, en l'abundosa bibliografia que hem presentat sintèticament, a la qüestió de la síl·laba tònica del nom, fins a l'any 1966, en què Ramir Masdeu i Castellet publicà per primera vegada uns articles dedicats precisament a l'accentuació esdrúixola del nom.⁷² Després d'aquests articles, no s'ha publicat cap més estudi sobre aquesta qüestió, però diversos estudiosos han acceptat en les seves publicacions la grafia *Ègara*.⁷³

Tornant a recular en el temps, la referència del nom més antiga que coneixem en un text català publicat és el *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, escrit vers el 1673 per Joan Gaspar Roig i Jalpí, i atribuït antigament a Bernat Boades (1370-1444).⁷⁴ A part les probables referències contingudes en monografies i treballs d'erudits no terrassencs, la historiografia de Terrassa en català comença amb Josep Soler i Palet (1859-1921), i continua ininterrompudament fins a l'actualitat. Tal com hem indicat, també les referències dels estudis publicats en català fins al 1966 presenten sempre, sense problemes, la grafia *Egara*.

També presenten inequívocament aquesta grafia certs textos historiogràfics manuscrits que es conserven a l'Arxiu Històric de Terrassa i a l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat.⁷⁵ Aquests textos són dels segles XVIII i XIX, i es basen en la historiografia coneguda; sis d'ells són escrits en castellà, i dos en català. Els textos catalans són còpies dels escrits de Joan Arnella, dels quals ja hem parlat (cf. la nota 67); els castellans del segle XIX parteixen de les investigacions de F. Torres i Amat.⁷⁶

Cal tenir en compte que, com ja he dit anteriorment, a partir de les darreres referències documentals que trobem el 1294, el nom caigué en desús, segurament perquè ja només es conservava per a designar complementàriament l'església de Sant Pere. Des de finals del segle XIII, hem d'arribar a finals del segle XIX per tornar a trobar el nom amb algun ús públic o institucional. Potser la primera reaparició del nom d'una manera pública i oficial s'esdevingué amb la fundació de l'entitat socio-cultural que prengué el nom de *Círcol egarenc*, l'any 1886. Pocs anys després, el 1892, sortia publicat el primer número de la revista setmanal intitulada «*Egara*». D'ençà d'aquesta recuperació del nom, com a símbol ara de la nostra història local, són molt diverses les aplicacions que ha tingut, i té, donant nom a associacions, publicacions periòdiques, establiments comercials, marques de productes, activitats públiques i privades, com certàmens, pre-

mis, trofeus, etc. En l'actualitat destaquem el nom de la *Rambla d'Egara*, l'avinguda que fou Riera del Palau, del *Passeig del Comte d'Egara*, i de la barriada que formen els grups d'habitatges *Egara*.

De caire més oficial tenim la denominació del títol comtal que adoptà Alfons Sala i Argemí l'any 1926,⁷⁷ amb el qual aquest transcendental industrial i polític terrassenc ha passat a donar nom al tradicionalment anomenat «Passeig». I més recentment, el títol de bisbe d'Ègara fou atorgat el 1984 pel papa al bisbe Povilas Baltakis, que té la cura pastoral dels lituanesos als Estats Units i al Canadà.⁷⁸

A part aquesta reviviscència del títol episcopal en aquest bisbe lituanès, s'ha tendit en els darrers anys a recuperar el nom per a designar les tres esglésies del conjunt de Sant Pere, però no pas d'una manera oficial. Pel que fa al recinte d'aquests temples, no ha tornat a ser anomenat *Egara*, com ho fou en els segles X i XI, si no és en un context molt específic i d'una manera sobreentesa. I quant al lloc que ocupà l'antic municipi i possible nucli urbà, es designa generalment com a tal el recinte de les esglésies i l'àmbit de l'actual plaça del rector Homs i carrer Major de Sant Pere. Però aquesta localització encara no ha estat objecte de cap estudi específic. La realitat física d'Ègara en l'antiguitat i fins al segle IX constitueix un problema i un repte important de la nostra història, difícil de resoldre per la manca d'estudis i, especialment, per la manca de material arqueològic clar i d'excavacions sistemàtiques.

L'evolució gràfica «Egara» > «Egera» > «Egra».

Hem vist que els testimonis escrits més antics que es coneixen del nom d'Ègara són dues inscripcions llatines del segle II. En elles el nom presenta la grafia *EGARA*. Aquesta grafia és la mateixa que transmeten els documents originals dels segles X i XI procedents de la institució eclesiàstica local, llavors anomenada «casa de Sant Pere apòstol de la seu d'Ègara».

La historiografia està d'acord en acceptar que Ègara devia constituir un nucli de població abans de la seva primerenca romanització, i que el nom també ha de ser anterior a aquesta. Observem, si més no, que el nom no presenta terminació de genitiu ni adjectivació (*Egarensis*), a les inscripcions llatines, com seria normal per la posició que ocupa en elles. Aquesta resistència a la llatinització del nom podria ser motivada pel fet de tractar-se d'un nom indígena, preexistent a la influència llatina.

L'obra geogràfica de Ptolemeu presenta ja una diversitat de grafies que considerem, com hem exposat al principi, d'un valor relatiu, perquè són testimonis probablement indirectes ja en l'origen, i transmesos per tradicions manuscrites molt diverses, gregues i llatines. Tanmateix, remarcuem la forma *Èrga* que presenten 34 dels 38 manuscrits col·lacionats per l'edició de Ptolemeu que hem utilitzat, encara que la forma *Erága* dels 4 manuscrits restants fos considerada més correcta per l'editor del text, perquè s'acosta més a la forma, en grafia llatina, *Egara*: remarcuem la forma *Èrga* perquè presenta ja, essent un text grec, l'accentuació tònica de la síl·laba inicial del nom. Cal advertir també que cap dels manuscrits grecs col·lacionats a l'edició de París, 1883, a què ens referim repetidament, no aporta en cap cas una grafia accentuada a l'última síl·laba del nom.

Els manuscrits medievals que contenen les actes dels concilis d'època visigòtica presenten el nom referit a l'església d'Ègara o al bisbe que la presidia, i sempre amb la forma adjectivada típicament llatina: *Egarensis*. Aquesta forma, que tornarem a trobar als documents dels segles X i XI, representa una derivació llatina normal del nom, plenament llatinitzat ja en aquest període alto-medieval. Els textos de les actes conciliars són significatius, perquè presenten d'una manera pràcticament unànime la forma *Egarensis*, amb la qual, a part la vocal final, ens garanteixen com a grafia autèntica la forma *Egara*.

Dels altres textos medievals, no locals, que aporten formes divergents, ja hem vist que constitueixen fonts secundàries i d'una fidelitat gràfica sospitosa. Examinem, malgrat tot, el que aporten aquestes formes disperses: en primer lloc, la unanimitat en la vocal inicial, que és sempre una *E*-; en segon lloc, la variant *-x-* (en un cas és *-r-*: *Exara*, *Erara*), que substitueix la *-g-* del nom en una dotzena d'aquests textos; la tercera lletra és quasi sempre la *-a-* que esperàriem, fora d'alguns casos en què veiem la diftongació *-au-* (*Exaura*); els textos tornen a ser unànimes a la segona consonant: una *-r-*; finalment, veiem algunes vacil·lacions en la vocal final (*Egaro* i *Egare*), per bé que aquesta vocal és, la majoria de les vegades, una *-a-*. És difícil saber si alguna d'aquestes variants pot respondre a algun fet de tipus fonètic, però també poden ser conseqüència d'errades involuntàries o de males lectures dels copistes, errors que no podien ser corregits ni advertits en un context llunyà i desconex de la realitat, ja força periclitada, d'Ègara, com és el cas d'aquests textos. A més, les errades es repeten en diversos manuscrits, no pas per respondre a un fet fonètic real, sinó perquè uns són còpia dels altres. Insistim que tots aquests còdexs medievals on hem trobat el nom amb formes gràfiques estranyes foren escrits fora de l'àmbit català.

Un cas especial constitueix la forma *Eugara* que hem vist al document de l'abat Cesari (any 970). És l'única forma estranya (que no trobem en cap altre cas), que apareix en un document relativament pròxim a Ègara, originat i conservat a Catalunya, en una còpia contemporània de l'original (Arxiu Capítular de Vic: vegeu la nota 12). De tota manera, la tradició d'aquest document tampoc no és unànime pel que fa a la grafia dels bisbats esmentats en ell, i comprovem que l'edició de *España Sagrada*, basada en una altra de Philippe Labbé, i les de R. d'Abadal i J. M. Martí, basades precisament en el document conservat a Vic, presenten la forma *Egara*. Veiem, doncs, que la forma *Eugara* és insòlita i podria ser causada per una errada involuntària de l'escrient que redactà la còpia conservada a Vic. Vegeu la referència d'aquestes edicions a la publicació citada a la nota 12.

I arribem a la documentació original i autòctona, escrita a Ègara mateix, és a dir, on era Ègara al segle X, que ja hem vist que era Sant Pere i el seu entorn eclesiàstic. Aquesta documentació fou escrita i signada per escriptors de la comunitat egarense i altres de llocs ben propers, ja que fan referència a persones i llocs d'un àmbit geogràfic pertanyent al terme de Terrassa o de la seva rodalia. Això també val per als documents de Sant Llorenç del Munt, amb els quals hem completat la ja nodrida documentació egarense: aquests documents també són originaris de Terrassa i el seu entorn, i en molts casos foren escrits pels mateixos escriptors que els de la col·lecció egarense.

Es tracta, doncs, d'una documentació autòctona i originada en gran part en el mateix lloc que té el nom que és objecte del nostre treball: Ègara. La grafia del nom, segons això, ha de respondre en aquests documents a una realitat fonètica, si és que el nom era suficientment viu i quotidià a la parla del país. Creiem que el nom era realment viu, o almenys continuava la tradició de quan havia estat una realitat més florent. Perquè, precisament la coherent evolució gràfica que presenta el nom a la documentació autòctona, ens demostra que hi havia alguna causa lingüística que l'hauria d'explicar, una evolució fonètica produïda en l'ús del nom a la parla quotidiana.

En el pròxim apartat intentarem explicar les condicions que feren possible aquesta evolució durant els segles XI al XIII en què tingué lloc, i si el fenomen era conseqüència d'una evolució fonètica, o simplement una solució gràfica que evolucionà en el temps per a una pronúncia més o menys invariable del nom.

De fet, la denominació *Egara*/*Egarensis* és tan viva a la documentació, especialment unida al nom de l'església de Sant Pere, que el nom havia de ser forçosament usat en la parla quotidiana.

I aquesta vigència lingüística del nom havia de ser una continuació dels segles anteriors, cosa que queda prou clara, perquè els mateixos documents designen l'església de Sant Pere com a «casa de la seu d'Ègara», designació que ens permet de relacionar perfectament aquests documents del segle X i posteriors, amb els testimonis de la seu episcopal, que arriben fins a finals del segle VII.

Abans d'exposar les raons lingüístiques que poden explicar l'evolució gràfica experimentada pel nom, resumim aquesta evolució i la seva cronologia.

Als documents autòctons, tots en llatí, el nom *Egara* no presenta mai terminació de genitiu, ni va precedit de la preposició *de*, malgrat trobar-se la majoria de vegades com a complement determinatiu del nom de les esglésies. Les formes *Egarensis*/*Egarensis* són derivades d'aquell nom, però no revelen el canvi gràfic que s'experimentà en la vocal segona, mitjana, del nom, que continua essent en elles una *-a-*. A més, aquest ús de l'adjectiu derivat és més propi del llatí clàssic, que no pas del llatí dels nostres documents, on predominen les formes apositives com *in comitatu Barchinona* (i no tant *Barchinonense*) i *in terminio Terracia* (i quasi mai *Terracense*). Sembla, doncs, que la concurrència de la forma *Egarensis* fins a principis del segle XII responia sobretot a la llarga tradició llatina que comportava la realitat d'Ègara.

Les formes que ens interessin són: *Egara*, que trobem des del pergami terrassenc més antic, de l'any 958, fins al 1131; *Egera*, des del 1026 aproximadament, fins al 1256; i *Egra*, des del 1172 fins al 1294.

Advertim que la forma *Egara* només es troba en dos documents del segle XII, i podem considerar que durant tot aquest segle predomina ja la forma *Egera*. Aquesta segona forma, a més, apareix només tres cops en el segle XI, en dates molt distanciades. Finalment, la forma *Egra* apareix a finals del segle XII, i durant el segle XIII predominà progressivament sobre la forma *Egera*.

Així, doncs, una cronologia més aproximada de la vigència successiva d'aquestes tres formes seria: *Egara* des dels inicis fins a finals del segle XI; *Egera* des de finals del segle XI fins a finals del XII; *Egra*, des de finals del segle XII fins al 1294, en què deixa de ser usat a la documentació terrassenca.

Assaig d'interpretació fonètica.

Hem vist fins aquí que *Egara* era un nom viu, que des de l'antiguitat designava una realitat probablement anterior a la romanització, que continuà designant el que quedà d'aquesta realitat antiga a través de l'església de Sant Pere d'Ègara, i que desaparegué de l'ús en ser designada aquesta església exclusivament amb l'expressió «de Terrassa» a partir del 1294.

Notem també que tots els textos i documents que hem adduït, des del segle II fins al XIII, amb l'única excepció dels textos grecs de Ptolemeu, són en llatí: el nom caigué en desús quan tot just comencem de trobar documents terrassencs en català, el primer dels quals és un pergami datat al 1274.⁷⁹

Essent un nom ben probablement pre-romà, però que amb tota seguretat tingué una vigència pública destacada almenys des del segle II, cal considerar-lo, pel que fa al seu ús en la parla viva, incorporat plenament al sistema lingüístic del llatí vulgar i a l'evolució peculiar que aquest tingué a casa nostra fins a la formació del català pròpiament dit. Fos quin fos el seu origen lingüístic, per tant, durant els segles medievals constituí un mot més de la nostra llengua, sotmès a les tendències evolutives del català primitiu, i hagué de seguir aquestes tendències fins que deixà d'ésser un nom vigent, a finals del segle XIII.⁸⁰ Ja hem assenyalat com la clara evolució gràfica que experimenta el nom durant els segles XI al XIII, constitueix una prova que el nom no era una tradició manifestada simplement a nivell escrit, sinó que era usat

en la parla popular i per això evolucionà paulatinament d'acord amb els fenòmens lingüístics propis del català d'aquests segles.

Però aquest nom, originàriament format per tres síl·labes, i que tendí a quedar en dues síl·labes al segle XIII (*Egara* > *Egra*), no sabem positivament com es pronunciava abans de la seva desaparició. Si intentem explicar el seu comportament fonètic, ens trobem amb una limitació molt important: no coneixem com estava afectat el mot per la tonicitat que li esqueia, ja que no trobem el nom accentuat en els textos antics. Malgrat això, creiem que l'evolució gràfica manifestada pel nom pot donar la clau per treure l'entrellat de la seva pronúncia antiga.

Tinguem present que els testimonis escrits que hem presentat són en llatí, llengua que no usà l'accent tònic en època clàssica. Només tenim la referència dels textos de la geografia de Ptolemeu, que són accentuats per ser, en general, escrits en una època en què el grec ja usava l'accentuació. Però ja hem vist que aquests textos tenen una importància marginal per al nostre topònim, i a més, és difícil de seguir la tradició manuscrita autèntica de totes i cada una de les còpies de la geografia ptolemaica, orça abundoses durant l'edat mitjana. Apuntem tan sols que hi ha una tendència majoritària a l'accentuació tònica sobre la primera síl·laba del nom.

Tanmateix, l'accent és indestruïble de la pronúncia dels mots, i la condiciona. Per això és necessari tenir-lo en compte per a conèixer el comportament fonètic de cada paraula. El professor Badia descriu l'accent com a «l'element més important de la paraula» en fonètica històrica, i estableix com a principi que «l'accent etimològic es manté a través de tota la història idiomàtica fins avui» salvant algunes excepcions que presentà en la seva gramàtica.¹¹

La transformació de la vocal segona del nom *Egara*, primer en *e*, i després desapareixent, ens mostra que la tonicitat no requeria sobre aquesta vocal. La *Á* tònica llatina es conserva en general en el català com a *A*, llevat d'alguns casos en què es transformà en *E*, però mai no desaparegué, i els casos de transformació no semblen relacionar-se amb les condicions fonètiques del nostre topònim. A. Grieria presenta el mot *enquera* («encara»), testimoni el 1273, com únic cas que podríem relacionar amb el nostre topònim, però es tracta d'un testimoni isolat, que ja veiem que no persistí en el mot i que, en tot cas, no evolucionà pas com *Egra*: pensem més aviat que aquesta variant es produí en l'àmbit del català oriental, on, com ja veurem, existia un so *é* (vocal neutra tònica), que podia originar confusions en l'ortografia de les vocals *A* i *E*.¹² A. M. Badia ens diu: davant de *-R* o *-RR* la *Á* es tancà en *É* en alguns casos esporàdics, principalment en balear i en alguerès, i molt menys en català central; en cap dels casos presentats per Badia tampoc no es produeix la síncope de la vocal en qüestió.¹³

Si considerem l'evolució del consonantisme català, trobem que la velar fricativa sonora *G* davant d'una *A* es conserva en molts casos, però es perd en posició pretònica (cf. *RUMIGARE* > *rumiar*; *LEGALE* > **lleal* > *lleial*), mentre que es conserva en posició postònica (cf. *RENEGAT* > *renega*; *RIGAT* > *rega*).¹⁴ Aquest fet contribueix també a descartar una pronúncia paroxítona del nom d'Ègara.

Pel que fa a la *R*, que apareix a la darrera síl·laba del nom, és una lletra que es conservà en general en el català, i pràcticament només es transformà en *L* o *N* en casos de dissimilació, que no afecten, per tant, el nostre topònim.¹⁵

Quant a la possibilitat que *Egara* fos un mot oxíton, diversos motius ens porten també a descartar-la. D'antuvi, per motius d'ortografia històrica. Efectivament, encara que el llatí clàssic no usava l'accentuació, en els segles medievals aquesta no era desconeguda i, segons ens diu Mila Segarra, «s'emprava un únic accent, l'agut, manllevat probablement dels gramàtics de la Bai-

xa Llatinitat (Donat, segle IV i Priscia, segle V o VI), amb valor suprasegmental (segles XI i XII) i diacrític (segles XII-XV)».¹⁶ Aquesta autora cita una sèrie de mots vernacles, catalans, d'un document del 1050, que presenten accent gràfic suprasegmental, i tots són oxítons. Personalment, hem comprovat l'ús d'aquest accent gràfic en els nostres documents, i l'hem vist emprat durant la segona meitat del segle XI en mots vernacles no llatinitzats, com per exemple: l'any 1072, als mots *Oló*, *Vilár*, *Tresvígs*, *féu* («feu»);¹⁷ i l'any 1081: *Lazéra*, *Guódila*.¹⁸ Encara que l'ús d'aquesta accentuació no fou generalitzat, remarcuem aquí que mai no l'hem trobat aplicada al nom *Egara* ni a les seves variants evolucionades *Egera* i *Egra*.

Si observem l'evolució de la *-a-* pretònica interna del nom, posició en què quedaria la segona vocal del nom en el cas que aquest fos oxíton, veiem que aquesta vocal s'hauria mantingut sempre en català, i com diu Badia «gairebé no hi ha excepcions en aquesta evolució»;¹⁹ tot i que en els dialectes orientals prengué el so neutre *ə*, per la seva posició àtona. Podem dir que no s'hauria transformat en *E*, ni hauria desaparegut la vocal medial *-a-* del nom «Egará», com tampoc no ha succeït a formes com *apagarà* (<AD-PACĀR(E)-HAT) o *cantarà* (<CANTĀR(E)-HAT).

Remarcuem, a més, que amb una accentuació oxítona la vocal inicial *E-* també hauria passat a un so neutre *ə*, que en posició pretònica provocà confusions entre les grafies *A*/*E* en dates primerenques.²⁰ En síl·laba anterior a la pretònica trobem casos d'aquesta confusió a la Crònica de Bernat Desclot, datable vers 1283-1288: *eventura* (<AD-VENTŪRA); *elamays*, *alamays* (<ALAMANNOS).²¹ Potser no es tracta d'un fet concloent, però cal assenyalar que *Egara* mai no presenta, fins a finals del segle XIII, la grafia *A-* a la vocal inicial.

Si el nom era proparoxíton (amb accentuació esdrúixola), en canvi, trobem que la segona vocal del nom havia d'evolucionar cap a *E*, fenomen comú a tots els dialectes catalans.²² Però aquesta transformació de l'*A* postònica en *E* no ha estat situada en el temps pels lingüistes, i Badia només presenta casos en què la vocal està sempre en posició implosiva.²³ Corominnes afirma, en comentar el timbre relaxat, neutre, de tota *A* i tota *E* àtones, i les confusions gràfiques conseqüents: «en síl·laba postònica interna, ... no es troben confusions abans del segle XV si no és en textos sospitosos i molt excepcionalment: en aquella posició tots els dialectes admeten únicament *e*».²⁴ Entenem, per tant, que en posició postònica el pas *A* > *E* ja s'havia d'haver produït, almenys, en època del català literari. Trobem un cas de *A* postònica en posició explosiva, com al nostre topònim, al mot *làntesa* o *làntea*, que prové de **LÁNTADA* i donà *llàntia*.²⁵ Les aparicions d'aquest mot denoten clarament el timbre *E* de la vocal postònica etimològica *A* en un text del segle XIII com ho és el de les *Vides de sants* rosselloneses.

La desaparició, el segle XIII, de la vocal medial també es pot atribuir a l'accentuació proparoxítona del nom, que provocaria una debilitació progressiva d'aquesta vocal, fins al punt que els escriptors terrassencs consideraren més ajustada a la pronúncia la forma *Egra*.

Grau d'obertura de la vocal inicial tònica

Tampoc no hi ha signes gràfics que ens indiquin si la vocal tònica inicial era oberta, tancada o neutra, possibilitats de timbre que tenia la *E* catalana en els segles medievals. Tal com hem dit abans, però, el so d'aquesta *E-* havia d'entrar dins el sistema vigent en el llatí vulgar i el català primitiu.

El llatí vulgar posseïa una *Ē* (oberta), procedent de la *ē* (breu) del llatí clàssic, i una *Ē* (tancada), procedent de la *ē* (llarga) o de la *ī* del llatí clàssic. La *E-* del nostre nom es devia pronunciar, per tant, en els segles de la baixa llatinitat segons algun d'aquests dos graus d'obertura. Observem a més que el nostre

topònim quedava inclòs, per la situació geogràfica on existí, en els dialectes orientals del català, i dintre d'aquests en l'anomenat català central.

Si la *Ē* inicial era oberta, la vocal havia d'evolucionar cap a *Ē* (tònica i tancada), ja que aquesta fou l'evolució normal a tot el domini català (amb l'única excepció del rossellonès) de la *Ē* (tònica i oberta) llatino-vulgar.¹⁰ Estudiant aquest fenomen, Meyer-Lübke i Kuen arribaren a la conclusió que el pas *Ē* > *Ē* devia ser posterior al pas *Ē* > *Ē*,¹¹ fenomen que fou general en català central com veurem tot seguit.

El pas *Ē* > *Ē* tingué, però, un llarg estadi intermedi en què el timbre de la *Ē* era neutre, i per tant es pronunciava *ē*, i des d'època molt reculada, segons conclougué Gulsoy i admeten avui els lingüistes: era una pronúncia generalitzada a la parla popular ja a la primera meitat del segle XI.¹² I aquest so *ē* < *Ē* persistí durant diversos segles, segons es comprova pel seu manteniment en balear i alguerès. Els lingüistes conclouen que *ē* < *Ē* durà en català central fins després del 1354, en què fou colonitzat l'Alguer, ja que així passà a la parla d'aquesta ciutat de Sardenya. Rasico matitza que el pas posterior *ē* > *Ē* no tenia perquè ser simultani arreu del domini català oriental del continent, però que a Barcelona degué ser posterior a l'ocupació de l'Alguer, ciutat ocupada principalment per colonitzadors barcelonins.¹³ Hem de convenir aquí que el nostre topònim queda dintre, o molt a prop, de les característiques dialectals del barceloní de l'època.

Aquesta persistència del so *ē* < *Ē* és important, perquè els lingüistes estan d'acord que el pas posterior *ē* > *Ē* del català central fou la causa que la *Ē* etimològica passés a *Ē*, pas final que havia de produir-se, per tant, posteriorment al pas *ē* > *Ē*, i, concretament, posterior al 1354 en el català barceloní.¹⁴

Tot això vol dir que, quan deixà de ser usat el nom d'Ègara a finals del segle XIII, si la *Ē* etimològica era tancada, havia de tenir una pronúncia neutre *ē*, que més tard hauria passat a *Ē*, però aquest pas ja no podem assegurar que es produís en la parla viva, perquè, tal com hem vist, el nom caigué en desús.

Si la *Ē* era oberta, s'havia de mantenir per tot el segle XIII encara com a tal, essent un mot d'origen antic, ja que la *Ē* etimològica passà a *Ē* en català central després de mitjan segle XIV, com hem vist.

Ègara

Hem arribat, en aquest estudi, a la conclusió que el nom de l'antic municipi romà havia de ser proparoxíton, esdrúixol. A part les raons de fonètica històrica que hem deduït, afegim que en llatí preclàssic l'accent queia sempre sobre la síl·laba inicial.¹⁵ Examinem una mica amb detall la importància de l'accentuació llatina per a la nostra argumentació.

Hem de suposar que Ègara fou un indret romanitzat precoçment, perquè quedava situat dins de la zona nord-est de la península ibèrica, la qual experimentà una romanització primerenca i intensa.¹⁶ Per tant, hem de considerar que el topònim, encara que fos pre-romà, hagué d'assimilar-se a les característiques de la llengua llatina i a l'evolució d'aquesta fins a la formació de la llengua catalana pròpiament dita. Així doncs, el nom s'incorporà primitivament a la parla llatina, i concretament a l'accentuació pròpia d'aquesta llengua.

No sabem la quantitat sil·làbica del nom, en la seva versió llatina. Per aquest camí s'ha arribat a la conclusió que els topònims antics *Tàrraco* i *Bàrcino* s'han de considerar proparoxítons en llatí vulgar, però la quantitat de les síl·labes d'aquests dos topònims es coneix per la seva aparició en textos versificats, cosa que no succeeix amb el nostre topònim.

De tota manera, els polisíl·labs s'accentuaven a la síl·laba inicial, com ja hem dit, en època Llatina preclàssica. En època literària l'accent es féu musical, i es fixava segons la quantitat de la penúltima síl·laba, que rebia la intensitat tònica si era llarga.¹⁷ També hem observat abans que l'accentuació llatina romangué inalterada a les llengües romàniques, fora d'alguns casos excepcionals.

Hem de suposar que la penúltima síl·laba del nom era breu, a partir de l'evolució que experimentà la grafia del nom en els segles XI al XIII. Hem vist, efectivament, que el canvi gràfic esdevingut en aquest període palesa una debilitació progressiva de la vocal d'aquesta penúltima síl·laba, que passà de *-a-* a *-e-* i després desaparegué. És clar que, si l'accentuació llatina no varià en el topònim, l'accent tònic no podia caure sobre la penúltima síl·laba, ja que en aquest cas la vocal corresponent hauria restat inalterada.¹⁸ D'altra banda, no hem trobat raons lingüístiques (ni per evolució de fonemes, ni per contactes articuladoris) que justifiquin un canvi en l'accentuació del nom.

També hem arribat a la conclusió que la síl·laba inicial tònica, la *E-*, presenta una doble possibilitat fonètica en el moment en què desaparegué de l'ús el nom: si la *E-* procedia d'una *Ē* etimològica, a finals del segle XIII s'havia de conservar aquesta pronúncia; si procedia d'una *Ē*, s'havia de pronunciar *ē*, que evolucionà posteriorment cap a *Ē*. Per tant, l'accent català greu, que denota una pronúncia oberta, és el que escau al topònim, al final de la seva evolució en la parla viva.

Tanmateix, l'evolució posterior de la *Ē* tònica en el català, fins arribar als nostres dies, planteja una problemàtica considerable. Badia estudià monogràficament aquesta problemàtica i constatà que la pronúncia actual de la *Ē* tònica no es pot determinar a partir de l'etimologia, ni a partir de la pronúncia actual, d'una manera sistemàtica, per dos motius bàsics: les lleis de l'evolució històrica de les vocals *Ē* i *Ō* són desconcertants i, d'altra banda, els efectes dels contactes articuladoris donen resultats contradictoris.¹⁹

Malgrat això, l'estudi de Badia està centrat precisament en el català de Barcelona, i la seva conclusió és que hi ha una tendència clara en el parlar barceloní a una major obertura articulatòria de les vocals *Ē* i *Ō* tòniques, cnvers un augment de la sonicitat d'aquestes vocals, i aquesta tendència, a més, és profunda i coherent amb la base etimològica, perquè, com ja hem vist, la *Ē* del llatí vulgar passa a *Ē* en el català oriental, i per tant, també en el barceloní.

Així doncs, fins i tot en el supòsit que la *E-* inicial procedís d'una *Ē*, que hauria evolucionat cap a *Ē*, hem d'admetre en l'actualitat l'accentuació greu, oberta. D'antuvi, perquè no podem certificar que la vocal inicial fos oberta etimològicament; en segon lloc, perquè tal com conclou Badia a l'estudi citat, és molt imprevisible l'evolució que hauria tingut aquesta vocal fins als nostres dies; i en tercer lloc perquè, donada la situació ambigua que ens plantegen aquestes incògnites, i també segons les conclusions a què arriba Badia, cal pensar que les tendències fonètiques haurien portat més aviat cap a una pronúncia oberta de la vocal inicial.

Hi ha encara un altre aspecte important a què ens hem de referir. Hem intentat esbrinar el comportament fonètic del topònim fins als darrers testimonis documentals que ens el presenten, i hem arribat a unes conclusions. Però l'anàlisi feta, l'hem enfocada vers el restabliment de la probable pronúncia antiga, originària si es vol, del nom, i no pas per a refer l'evolució fonètica que hauria pogut experimentar des que caigué en desús, ja que, en aquest cas, ens veuríem obligats a partir de la forma *Egra*, que era la que s'havia imposat al final del període de vigència del nom.

Hem bandejat aquesta via per raons fàctiques. La reviviscència del nom, efectivament, és un fet convencional basat fonamentalment en el desig de reconstruir i afirmar un passat històric, uns orígens de la nostra col·lectivitat local. En aquests orígens la forma *Egara* és clara, i és per tant la que calia recuperar, si més no perquè és la forma que, des dels testimonis antics, ha arribat a l'ús actual a través de la historiografia moderna. D'altra banda, no podem saber pas quina hauria estat l'evolució en l'ús local del topònim, i qui sap si en els segles moderns no hi hauria hagut un moviment envers el restabliment d'aquella grafia *Egara*, que durant l'època medieval es degradà fins a la forma *Egra*. A partir de la seva desaparició com a determinatiu de l'església de Sant Pere, el nom passà, podríem dir, a la història. En principi, doncs, sembla coherent que la seva recuperació moderna es basi en la seva realitat original.

En conclusió, és per tot això que creiem que la grafia correcta del topònim exigeix una accentuació greu sobre la síl·laba inicial, i per tant cal escriure *Ègara*.

Però, ¿per què cal imposar ara aquesta grafia del nom? S'està pregonant en els darrers anys la necessitat d'accentuar *Tàrraco* i *Bàrcino* com a mots proparoxítons, però es tracta de dos noms que han evolucionat en la parla cap a formes diferents: *Turraco* i *Barcelona*, precisament amb un desplaçament de l'accentuació. Però al nostre cas és essencialment diferent, perquè el nostre topònim deixà de formar part, com hem vist, de la parla viva, i per tant no pogué evolucionar més enllà, pràcticament, de com ho havia fet fins al moment de caure en desús, a finals del segle XIII.

Uns segles després de la desaparició del nom a nivell usual, aquest fou recuperat pels estudis historiogràfics, a partir del segle XVI, i aquests estudis han presentat sempre la grafia *Egara* per motius fàcils d'explicar: d'antuvi, es basen en les grafies inaccentuades dels manuscrits; a més a més, són obra d'autors forans, molt llunyans de vegades de la nostra terra. La grafia ha arribat d'aquesta manera a la historiografia terrassenca i a l'ús actual.

Cal convenir que, si el nom hagués presentat una accentuació clara en els textos antics, aquesta s'hauria conservat a través, si més no, de la historiografia. A més, la pronúncia paroxítona que correspon a la grafia *Egara*, tal com ha arribat a nosaltres, no es pot considerar com al resultat d'una evolució fonètica, ja que el nom es perdé de la parla viva en els segles medievals. És per això que considerem que la recuperació de la forma autèntica del nom ens obliga a donar al topònim la forma gràfica accentuada *Ègara*.

Conseqüències.

Una altra qüestió és la conseqüència fonètica que té aquesta grafia esdrúixola, és a dir, la pronúncia activa en la nostra parla quotidiana actual. La parla ja no és una afer exclusiu de la lingüística, sinó que depèn bàsicament de les persones i les relacions socials, que en darrera instància determinen la realitat de la llengua.

Lingüísticament creiem ben justificat el canvi de pronúncia que suposa el fet que el topònim era realment esdrúixol, i que aquesta pronúncia esdrúixola s'hauria conservat, si no fos perquè el nom desaparegué de l'ús parlat. Però també som conscients que les conclusions lingüístiques comporten unes implicacions socials a l'hora de recomanar el canvi de pronúncia d'*Egara* en *Ègara*. Reconeixem, efectivament, que d'ençà dels estudis de Ventalló,¹⁰⁰ el topònim s'ha de tornar a considerar viu, perquè ja hem vist que el seu ús s'ha estès cada cop més, i actualment aquest ús es pot considerar totalment generalitzat i aplicat a les més diverses denominacions a nivell local, i fins i tot a nivell forà: *egarencs*

és ja un gentilici ben conegut i emprat arreu com a sinònim de *terrassencs*.

Però aquesta tradició recent no té el mateix valor, posem per cas, que la que reconeixiem per al nom de *Terrassa*, que ens ocupava l'any passat en aquestes mateixes pàgines. I això per una raó elemental: el nom de *Terrassa*, sí que ha tingut una vida continuada, una tradició ininterrompuda i sense solució de continuïtat, dins la qual consideràvem que tenia un pes el costum, naturalment en català, d'escriure'l amb -ss- i no amb -ç-, costum que esdevingué normatiu ja a partir del segle XVI.

En el cas d'*Egara*, en canvi, la latència del topònim durant molts segles, i la seva recuperació en unes condicions que no permetien saber-ne la pronúncia correcta (la que s'hauria mantingut si s'hagués conservat viu en la parla), ens porten a valorar l'opinió de la ciència, la qual ens demostra que anàvem equivocats, encara que sense saber-ho.

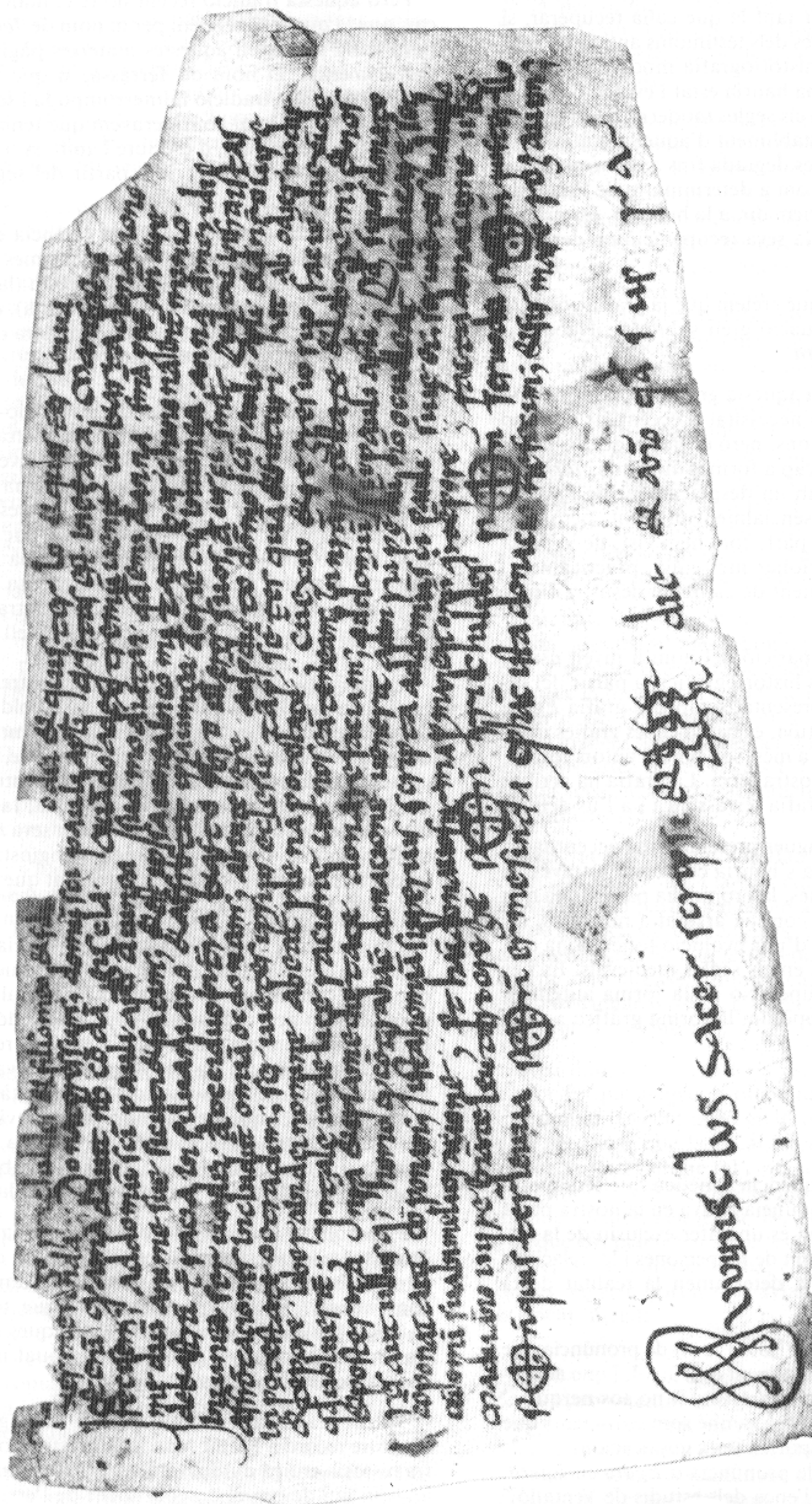
No volem fressar ara els camins de la sòcio-lingüística, ni entrar en un àmbit que no considerem de la nostra competència i que queda fora dels paràmetres de la nostra investigació. I és que la parla viva ja hem manifestat que no és una conseqüència de la lingüística, sinó més aviat a l'inrevés. A més a més, a diferència de la problemàtica del nom de *Terrassa*, que no comportava cap modificació en la parla, perquè el nom ha perviscut continuament, el canvi de pronúncia que suposa la forma històricament correcta *Ègara*, implica trencar una tradició recent, que ja té uns cent anys de vida innegable a nivell popular.

En definitiva, no pretenem des del nostre estudi filològic imposar cap canvi en la parla, perquè això voldria dir plantejar una sèrie de qüestions extra-lingüístiques que no tractem aquí. Però ens sembla normal, raonable i comprensible, que s'escolti la ciència quan es tracta d'un afer com el del nostre topònim, que fou desenterrat precisament per una ciència, la història, i del qual hem explicat i justificat les causes de la seva reviviscència en unes condicions errònies, històricament i lingüísticament incorrectes, inconscientment desviades de la realitat que fou aquest topònim paradigmàtic de la nostra història.

Tanmateix, el nom d'*Ègara* designa oficialment realitats com un barri i una avinguda de *Terrassa*, i en aquest aspecte el present estudi vol contribuir a la regularització oficial de la grafia d'aquest nom per part dels organismes competents de l'administració pública, la qual creiem que s'ha d'atenir als resultats de les recerques científiques i n'ha de procurar la seva difusió i aplicació pràctica, amb totes les actuacions reglamentàries i assessoraments tècnics i jurídics que s'escaiguin. Si es canvien els noms oficials i es dona el nom correcte a *Ègara*, la parla i l'ús popular faran la resta, i estem convençuts que, en el tomb d'una generació, *Ègara* esdevindria una forma normalitzada a tots els nivells.

Fins aquí el fruit de les nostres investigacions, que oferim a *Terrassa* i a la investigació, amb l'esperança que servirà per a millorar el coneixement del nostre passat, amb el qual volem ser conseqüents. El nostre objectiu és que aquestes digressions paleogràfiques, diplomàtiques, històriques i lingüístiques signifiquin una aportació, a partir de la qual nous estudis podran encara perfeccionar-les.

Volem acabar amb un recordatori i un agraïment. Dediquem el nostre record a Ramir Masdeu, investigador consagrat a la nostra història antiga durant tota la seva vida, malograda fa uns pocs anys, a qui devem el descobriment de l'errònia pronúncia amb què usàvem el nom d'*Ègara*. I el nostre agraïment a Pere Vives, la professionalitat, competència científica i desinterès del qual han contribuït a l'elaboració d'aquest treball, a través de les converses folològiques que hem mantingut d'anys ençà.

AHT Pergamí I núm. 2, any 958. És el pergami més antic que es conserva a Terrassa. A la ratlla 2 llegim: domum Sancti Pauli apostoli qui situs est in Egara. Fons del priorat de Santa Maria de Terrassa. (Foto Arxiu Històric de Terrassa)

NOTES

- 1.- G. FABRE - M. MAYER - I. RODÀ, *Epigrafia romana de Terrassa*, Terrassa 1981, pp. 17 i ss., 24 i ss.
- 2.- *Història de Terrassa*, Terrassa 1987, pp. 95-108; S. CARDÚS, *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*, Terrassa 1964; J. SOLER i PALET, *Egara. Terrassa*, Terrassa 1906, reed. 1928; J. VENTALLÓ VINTRÓ, *La antigua ciudad de Egara*, Terrassa 1890.
- 3.- S. CARDÚS, *op. cit.*, pp. 24-26; J. SOLER i PALET, *op. cit.*, pp. 32-37.
- 4.- Hem consultat i citem l'obra d'aquest escriptor antic (anys 90 al 168 aproximadament), on sembla que apareix Ègara, a l'edició crítica del text grec que citem a continuació, i que conté un aparat crític exhaustiu a partir de la collació d'un gran nombre de manuscrits i edicions antigues que han transmès el text: CLAUDII PTOLOMAEI *Geographia, ex codicibus recognovit... Carolus Müllerus*. Vol. I, ed. Alfred Firmin Didot, París 1883, pp. 192 i 195.
- 5.- Acceptem aquesta identificació d'Egara amb la ciutat Éraga del text de Ptolemeu: J. VENTALLÓ, *op. cit.*, pp. 75-76, basant-se en un comentari sobre el bisbat d'Ègara fet el 1576 pel que fou bisbe de Segorb Juan Bautista Pérez (1537-1597); també S. CARDÚS, *op. cit.*, p. 29, tot i que en aquesta obra sembla que caldria canviar la grafia Egara per Eraga, quan es refereix al passatge de Ptolemeu, on reconeix que aparegué el topònim en «forma adulterada pels copistes del text de Ptolemeu».
- 6.- J. SOLER i PALET, *op. cit.*, pp. 17-25; *Història de Terrassa* citada, pp. 97 i ss.; F. MARGENAT, *La Rubricata de Claudi Ptolemeu: «Butlletí Grup Col·laboradors Museu Rubí»* 13 (juny 1984) pp. 276-284; 15 (desembre 1984) pp. 346-352; del mateix, *La Laietània de l'imperi romà: «Ibidem»* 21 (juny 1986) pp. 121-145; 22 (setembre 1986) pp. 147-166; aquest autor es basa en l'edició llatina *Geografia... di Cl. Tolomeu*, G. B. e G. Galignani, Venècia 1598, que també hem consultat.
- 7.- Resultat de les nostres investigacions és l'article Ègara aparegut a l'obra enciclopèdica *Lexikon des Mittelalters*. Vol. III, Artemis Verlag, Munic i Zuric 1986, col. 1599.
- 8.- Trobem una referència als manuscrits visigòtics, i també als que contenen actes conciliars, a l'obra de Z. GARCÍA VILLADA, *Obras completas. I. Paleografía española. I. Texto*, Barcelona 1974 (1ª ed. Madrid 1923), pp. 94-128; còdexs conciliars, especialment a les biblioteques de l'Escorial, Nacional de Madrid i Capítular de Toledo.
- 9.- Breu notícia i bibliografia sobre aquest manuscrit a Z. GARCÍA VILLADA, *op. cit.*, p. 97 núm. 22. L'encapçalament i les signatures de l'acta conciliar són reproduïts a la síntesi històrica de Josep M. DOMÈNECH, *Història breu de Terrassa*, Terrassa 1972, p. 51. El treball de C. GARCÍA GOLDARAZ, *El códice Lucense*, Roma 1954, p. 41 i ss., ens presenta el testimoni de diversos manuscrits conservats a biblioteques de Roma, on consta la celebració del concili egarense, presentant-lo sempre amb la forma gràfica (*concilium*) *Egarense*: Biblioteca Vaticana, Vat. lat. 4887 f. 134v; *ibid.*, Vat. lat. 4888 ff. I, 24, 104v; Biblioteca Vallicelliana, Ms. C 18 ff. VII, 15v; *ibid.*, Ms. C 21 ff. III, 109; *ibid.* Ms. C 26 ff. I, 24v; Biblioteca Corsini, Ms. 41 A 24 ff. III, 18v. La majoria d'aquests manuscrits són redaccions del segle XVI.
- 10.- L. VÁZQUEZ DE PARGA, *La División de Wamba. Contribución al estudio de la historia y geografía eclesiásticas de la Edad Media española*, Madrid 1943.
- 11.- L. VÁZQUEZ DE PARGA, *op. cit.*, pp. 13-30. Dins la mateixa tradició de textos sobre la distribució dels bisbats es pot incloure el *Processus inter archiepiscopum Toletanum ex una et archiepiscopum Tarraconensem ex altera sub Gregorio Papa IX super subiectione ecclesie Valentine*, escrit sobre un grup de pergamins cosits, conservats a l'Archivio Segreto Vaticano (AA Arm. I-XVIII núm. 2222). Aquest text, datat al segle XIV per Paul F. KEHR (*Papsturkunden in Rom: «Nachrichten von der klassischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen»* 1900, p. 118), conté un procés que tingué lloc a principis del segle VII, l'hem pogut consultar directament i ens presenta formes del topònim ja vistes: *Egara* tres cops, *Exara* dos cops, i *Egaro* un cop.
- 12.- E. JUNYENT, *Documents de l'Arxiu Capítular de Vic* (edició encara inacabada), núm. 404 pp. 335-337.
- 13.- Arxiu Històric de Terrassa. *Pergamins. Carpeta I* núm. 2. Citarem altres pergamins d'aquest Arxiu: AHT Pergamins núm. de la carpeta i núm. del document.
- 14.- AHT Pergamins I, 4.
- 15.- AHT Pergamins I, 66 (any 1084).
- 16.- Arxiu de la Corona d'Aragó. *Monacals d'Hisenda. Pergamins del monestir de Sant Llorenç del Munt*. Carpeta II núm. 157 (any 1049). En endavant citarem aquest fons documental: ACA Perg. SLIM núm. de la carpeta i número del document.
- 17.- *Història de Terrassa* citada, p. 119: referència a l'atribució discutida, al segle VI o al IX, dels tres temples conservats, o parts d'ells. L'estudi més recent sobre aquest tema és obra d'Antoni MORO i GARCIA, *Revisió i interpretació de les superposicions basilicals de la seu episcopal d'Ègara: «Terme»* Terrassa 1987, pp. 42-54.
- 18.- AHT Pergamins I, 14 (any 1005), 21 (1020), 29 (1032), 34 (1042), 40 (1054), 45 (1059); també: Arxiu de la Biblioteca de Catalunya. Pergamí 2093 (1069, Miret núm. 139). Citarem a partir d'ara: ABC Pergamí i el número, i a continuació el número de l'edició, si el document fou publicat, feta per J. MIRET i SANS, *Los noms personales y geográficos de la encontrada de Terrassa: «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona»* 7, Barcelona 1913-1914, pp. 385-407, 485-509. Tres documents més amb aquesta referència: AHT Pergamins I, 66 (1084), 75 (1091), i Arxiu de l'Abadia de Montserrat. *Pergamins del monestir de Sant Llorenç del Munt*, número 44 (1095). Citarem aquest arxiu: AAM Perg. SLIM i el número del document.
- 19.- AHT Pergamins I, 94.
- 20.- ACA Perg. SLIM II, 157.
- 21.- AHT Pergamins I, 75.
- 22.- ACA Perg. SLIM II, 157.
- 23.- AHT Pergamins I, 115.
- 24.- AHT Pergamins I, 2 (958); ABC Pergamí 2104 (1005, Miret núm. 46).
- 25.- ABC Pergamí 2014 (1001, Miret núm. 36); AHT Pergamins I, 29 (1032); ACA Perg. SLIM II, 138 (1042); AAM Perg. SLIM 23 (1053).
- 26.- British Library. *Additional Charters* núm. 62.612 (any 986), publicat en regest a *Els pergamins «Additional Charters» núm. 62.604-62.681 de la British Library*, Terrassa 1980, núm. 9. Citarem aquest arxiu: BL Add. Ch. i el número del document; entre parèntesi, el número del regest de la publicació esmentada. Els altres documents que aporten la forma *subtus Egara* són, sempre per ordre cronològic: ABC Pergamí 2014 (1001, Miret núm. 36); BL Add. Ch. 62.625 (1008, regest núm. 21); ABC Pergamí 2100 (1013, Miret núm. 52); ABC Pergamí 2053 (1029, Miret núm. 70); ABC Pergamí 2019 (1038, Miret núm. 107).
- 27.- BL Add. Ch. 62.612 (any 986, regest núm. 9); ABC Pergamí 2094 (1040, Miret núm. 108).
- 28.- ACA Perg. SLIM II, 107.
- 29.- ACA Perg. SLIM II, 137.
- 30.- AHT Pergamins I, 4.
- 31.- AHT Pergamins I, 7.
- 32.- AHT Pergamins I, 14.
- 33.- AHT Pergamins I, 14 (1005); I, 165 (1184).
- 34.- AHT Pergamins I, 107.
- 35.- AHT Pergamins I, 125.
- 36.- Butlla pontificia *Religiosis desideriis* de Pasqual II a Oleguer, abat de Sant Ruf d'Avinyó (França), de 10 de gener del 1114: JAFFÉ-LOEWENFELD 6369 (*Regesta Pontificum Romanorum... edidit S. Læwenfeld*, Leipzig 1885-1888), publicada per Fidel FITA, *Biblioteca històrica de Tarrasa: «Boletín de la Real Academia de la Historia»* XXXIII, Madrid 1898, pp. 49-51.
- 37.- AHT Pergamins I, 128.
- 38.- AHT Pergamins I, 107.
- 39.- AHT Pergamins I, 6.
- 40.- AHT Pergamins I, 10.
- 41.- AHT Pergamins I, 32.
- 42.- AAM Perg. SLIM núm. 36.
- 43.- AHT Pergamins I, 131.
- 44.- AHT Pergamins I, 106.
- 45.- AHT Pergamins I, 108.
- 46.- AHT Pergamins I, 18; I, 183, trasllat de 1233.
- 47.- AHT Pergamins I, 105.
- 48.- AHT Pergamins I, 75.
- 49.- AHT Pergamins I, 107.

- 50.- AHT Pergamins I, 109.
- 51.- AHT Pergamins I, 114.
- 52.- AHT Pergamins I, 115.
- 53.- AHT Pergamins I, 120 (any 1145); I, 121 (1146); I, 127 (1155); I, 137 (1160); I, 158 (1177); I, 171 (1184); I, 178 (1193); IV C, 2 (1205); I, 180 (1207); I, 182 (1207); III, 15 (1216; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 4; citarem així, en endavant, els documents publicats en registres per J. M. MARTÍ - P. PUIG - J. SANLLEHÍ, *Pergamins de l'Arxiu Històric de Terrassa 1208-1276*, Terrassa, 1976). Altres documents amb aquesta referència: AHT Pergamins III, 18 (1220; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 10); III, 21 (1223, trasllat de 1226; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 13); III, 22 (1233; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 12); III, 28 (1223; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 21); III, 29 (1233; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 22); IV C, 15 (1258, trasllat de 1385; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 49); III, 46 (1256; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 46). IV C, 25 (1282).
- 54.- AHT Pergamins I, 131.
- 55.- AHT Pergamins I, 136 (1159); I, 142 (1186).
- 56.- AHT Pergamins IV C, 4 (1232; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 20); III, 46 (1256; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 46).
- 57.- ACA Perg. SLIM IV, 315 (any 1172); AHT Pergamins III, 34 (1244; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 31); III, 35 (1244, trasllat de 1255; *Pergamins AHT 1208-1276*, núm. 32); III, 58 (1280); III, 64 (1288); III, 67 (1290); AHT Arxiu Notarial. Pere Folquer, *Capbreu tercer 1293-1294*, ff. 3, 8v, 26v, 29, 32, 35, 37, 38, 40, 40v, 42v, 43, 43v, 44, 48v, 50v, 51, 51v, 52, 53, 55, 57, 58v, 59, 63, 63v, 65, 66v, 67, 73v, 74, 77v, 78v, 85, 86v, 88. Remarquem que la referència del foli 77v presenta el nom *Egra* titllat i el nom *Terracia* escrit a sobre substitutoriament, pel mateix escriptent.
- 58.- AHT Pergamins IV C, 28 (1287); V, 52 (1338).
- 59.- Vegeu J. M. MARTÍ BONET, *La seu d'Ègara en els segles VIII i IX: «Contribució a la Història de l'església catalana»*, Barcelona 1983, pp. 19-39.
- 60.- AHT Pergamins I, 75.
- 61.- S. CARDÚS, *Terrassa medieval. Visió històrica*. Terrassa 1960, p. 27.
- 62.- Per exemple: AHT Pergamins III, 37 (1247), amb el passatge següent: *iuxta ecclesiam Sancti Petri de Terracia*. Al mateix Arxiu es poden confrontar referències en aquest sentit als capbreus o protocols dels notaris Bertran acòlit (1237-1284), Guillem de Sant Cristòfor (1287-1290) i Pere Folquer (1291 fins al 1294, en què acaba, com veurem, la duplicat de denominacions).
- 63.- AHT Pergamins I, 128 (1155).
- 64.- AHT Pergamins III, 67.
- 65.- AHT Pergamins I b, 3 (24 de setembre de 1611).
- 66.- AHT Pergamins I, 101 (2 de gener de 1113).
- 67.- AHT *Llibre de antiquitats y ordinacions de la Comunitat*. 1594-1636, foli 79, publicat a Joan ARNELLA, *Grandeses i antiquitats d'Ègara-Terrassa*, a cura de S. Cardús, Terrassa 1963, p. 71; p. 72, reproducció fotogràfica.
- 68.- AHT Arxiu Notarial. Jacme GILI, *Manual catorzè, 1488-1491*, f. 32.
- 69.- AHT *Llibre de antiquitats*, citat a nota 67, f. 135v.
- 70.- J. SOLER i PALET, *Ègara. Terrassa*, citat a la nota 2, pp. 37-39. Més bibliografia sobre el tema es pot trobar a l'obra de S. Cardús citada també a la nota 2, i a l'extens treball de Maria COLL, *Aportació per a una bibliografia terrassenca*, Terrassa 1976.
- 71.- Pere PUIG i USTRELL, *Pergamins del priorat de Santa Maria de Terrassa (977-1633)*, Terrassa 1979, pp. 17-24.
- 72.- R. MASDEU, *Ègara i no Ègara: «Tarrasa Informació»*, 4 de gener 1966, pp. 1-2; *Ègara, Bàrcino, Tàrraco. Nombres esdrújulos: «Tarrasa Informació»*, 29 gener 1966, p. 5.
- 73.- Vegeu S. ALAVEDRA, *Les ares d'altar de Sant Pere de Terrassa-Ègara*. Terrassa 1979; J. AMBRÓS, *Obres de restauració dels edificis de la seu de l'antic bisbat d'Ègara: «Quaderns d'Estudis Medievals»* 1 núm. 8, pp. 491 i ss.; J. M. MARTÍ BONET, *La seu d'Ègara*, citat a la nota 59; M. G. ESPADALER, *Els orígens de Catalunya*, Barcelona 1984, cf. p. 45 i l'índex de noms: *Història de Terrassa*, Terrassa 1987. Esmentem aquí també la recentment apareguda «Editorial Ègara», que ha publicat en els darrers anys petites monografies de temes diversos d'interès local.
- 74.- Bernat BOADES, *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, Barcelona 1930, pp. 115-116.
- 75.- AHT *Textos manuscrits*. Del segle XVIII: *Descripción de Ègara; Breu relació de les grandesas... de S. Pera y vila de Terrassa...*; del segle XIX: *Memorias de Ègara hoy Tarrassa* (sic); *Memoria de algunas antigüedades poco conocidas de la ciudad, é iglesia de Ègara, oy Tarrasa; Memoria sucinta de lo que ha sido y es la villa de Tarrasa...*; *Memorias de la antigua ciudad de Ègara*. I a l'Arxiu de l'Abadia de Montserrat: *Relació de las vidas dels bisbes egarenses*, del segle XVIII; *Noticias de la ciudad de Ègara*, escrit vers el 1796.
- 76.- Publicades pòstumament a *Ègara (Tarrasa) y su monasterio de San Rufo: «Boletín de la Real Academia de la Historia»*, Madrid 1898, pp. 5-30.
- 77.- Josep PUY, *Alfons Sala i Argemí, industrial i polític. 1863-1945*, Terrassa 1983, p. 142.
- 78.- Nomenament anunciat a «Diario de Terrassa», 22 agost 1984, p. 7.
- 79.- AHT Pergamins IV C, 20.
- 80.- «El català és una llengua neollatina. ... Ni la fonètica, ni la morfologia, ni encara menys la sintaxi del català no semblen posseir... elements d'importància... aportats pel fons lingüístic pre-romà»: J. M. NADAL - M. PRATS, *Història de la llengua catalana. I. Dels inicis fins al segle XV*. Barcelona 1982, p. 41; cf. també a pp. 62-67 el capítol «El llatí de la Tarraconense».
- 81.- A. M. BADIA i MARGARIT, *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona 1984 (1ª ed. en castellà, 1951; 1ª ed. en català, 1981), p. 114.
- 82.- A. GRIERA, *Gramàtica històrica del català antic*. Barcelona 1931, p. 45.
- 83.- A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 128.
- 84.- A. GRIERA, *op. cit.*, p. 62. A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 189. Més exemples presenta encara F. de B. MOLL, *Gramàtica històrica catalana*, Madrid 1952, p. 115.
- 85.- A. GRIERA, *op. cit.*, p. 59. A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 195.
- 86.- Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*. Barcelona 1985 p. 76 amb la nota 58.
- 87.- ABC Pergamí 2078, any 1072.
- 88.- AAM Perg. SLIM 104, any 1081.
- 89.- A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 166.
- 90.- J. COROMINES, *Les «Vides de sants» rosselloneses*, dins «Lleures i converses d'un filòleg». Barcelona 1974 (1ª ed. 1971), p. 295.
- 91.- P.D. RASICO, *Estudi fonològic i complementari de la Crònica de Bernat Desclot*, dins «Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica, Toronto 1982». Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, p. 40.
- 92.- A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 169: La A postònica «es conserva, però convertida en e, que es pronuncia ə en els dialectes orientals E en els occidentals».
- 93.- A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 169.
- 94.- J. COROMINES, *op. cit.*, p. 295.
- 95.- J. COROMINES, *op. cit.*, p. 356; vegeu especialment, del mateix autor, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, V, Barcelona 1986, s.v. *Llàntia*. Cf. també Àgueda < AGATI A.
- 96.- A. M. BADIA, *op. cit.*, pp. 130-131; l'autor afirma que aquesta és l'evolució fonamental, i és la que experimentaren especialment els dialectes orientals. Philip D. RASICO, *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Montserrat 1982, p. 31.
- 97.- Citats per P. D. RASICO, *Estudis citats*, pp. 35-36.
- 98.- Citats per P. D. RASICO, *Estudis citats*, p. 40; aquest autor també admet que fou en època molt primitiva: cf. p. 43.
- 99.- P. D. RASICO, *Estudis citats*, p. 43.
- 100.- P. D. RASICO, *Estudis citats*, p. 37, on cita un treball de H. Lüdtke; cf. també p. 43 paràgraf 5.0.
- 101.- J. M. NADAL - M. PRATS, *op. cit.*, p. 71.
- 102.- *Ibidem*, pp. 52-53.
- 103.- *Ibidem*, p. 71.
- 104.- A. M. BADIA, *op. cit.*, p. 123, que hem citat i comentat abans.
- 105.- A. M. BADIA i MARGARIT, *Les vocals tòniques E i O en el català de Barcelona. Assaig d'anàlisi fonològica de la situació actual: «Estudis Romànics»* XII (1963-1968), pp. 119-172.
- 106.- Josep Ventalló i Vintró publicà una primera història d'Ègara en la seva obra *Tarrasa antiga y moderna*, editada a Terrassa l'any 1879.